

DORA D' ISTRIA.

Többé-kevésbé, kik visszaemlékezéseinket az irodalmi nemek egyikének alakjába öntjük, hasonlítunk az előleges gyűjtésre nézt a leendő fűvészhez, ki fiatalokra gondtalan éveiben tett sétái közt nem egyszer szakított a rétek virágaiból a boldog percz emlékének megörökítésére, az üde, friss emlék megőrzésére s nem azért, hogy a növényt megszáritsa. Az illat elillan, a színek lángja ellobban; de azért az emlékül szakított virág a muló évekkel mind becsesebbé válik s becséből mit sem veszít, ha a fűvész nemét s faját meghatározza.

Az új idők nemcsak új intézményeket hoznak létre, de a társadalmat is felfrisítik. Mindazok, kik a megelőző korszak politikájával ellenkeztek, s ez okon hazájokat elhagyták, vagy ha honn maradtak, házaik falai közé zárkózva magányba vonultak, sietnek az idők változtával régi helyöket polgártársaik közt elfoglalni. S egy ily korszakalkotó változás új elemeket is juttat érvényre s vonzó erejét gyakorolja távol és közel mindazokra, kik eljövetelet várták s ohajtották.

Ezt látjuk az Ádria gyöngyének méltán nevezhető Lagunák városában az 1866-dik nagyjelentőségű év vége felé. Az ősrégi nemes családok nem egy sarja tért haza önkényes vagy kényszerű exiliumából; így p. o. az ifjabb gróf Giustiniani dei Cavalli, az egyik gróf Porcia és mások. A költő Dall' Ongars kedves Velenczéjét ohajtása szerint viszontláthatta. Giovanelli herczeg, Papadopoli grófné s Valmerana gróf termeiket megnyitották a társadalomnak; a Fenice színház, mely darab ideig zárva volt, újból megnyilt s megélnéült. Az „Unita Italia“ apostola, Garibaldi, az 1867-ik év telén több napot töltött Velenczében, a hova Ratazziné, a kinek irodalmi műveinél érdekesebb volt élete s a hires improvisatrice Giannina Milli is eljött; előbbi a társas körökben kívánt tündökölni; utóbbit azon vágy

vezette a Dogék városába, hogy költészetével gyönyörködtesse nagyszámú hallgatóságát. Emille de Girardin s Louise Collet, az „Italie des Italiens“ czimű könyv írója, a régi hagyományt felelevenítő szokatlanul élénk fársáng alatt szintén felkeresték a „szép“ Velencét s részt vettek társadalmi időtöltéseiben.

Annak, ki a nap bizonyos órájában a Pisani palota kapujánál elhaladt, bizonyára fel kellett hogy tűnjék, egy a szomszédos Pisani ház ajtajából kilépő előkelő hölgy, ki gyors léptekkel mindennapi sétájára indult. De nemcsak a magányos calle dei Pisani-ban, hanem mindenütt, a hova sétája elvezette, előkelő alakja, járása s a jó izlés, melyet öltözékében kifejtett, a járó-kelők nagy részének figyelmét magára vonta. A társadalomnak újból megnyílt velencei salonokban még inkább feltűnt ezen kiválóan érdekes hölgy megjelenése és itt már nemcsak alakja s fellépése, hanem arcának nemes szépsége, vonásainak szabályossága, és a mi mindennek életet adott, mély lángú kék szemei bájolták el a társaságot. Azok, a kikkel bármi rövid ideig társalgott, még a szemek varázsánál is egy nagyobb varázst éreztek, mely szavaiban nyilvánult: a fennkölt szellemét s valamint a Charisok kíséretében ott volt Peitho, a rábeszélés és ékesenszólás istennője, úgy e tüneményszerű hölgy a szépség báját a szellemével egyesítette. Ravennában a Dante ünnepély alkalmával költői rögtönzése méltó feltűnést keltett s rendes társalkodása közt is gyakran emelkedett az ékesenszólás magaslatáig. Velence fényes palotái csak egyszer látták, mert csak az első meghívást fogadta el. A ki azon szerencsében részesült, hogy vele huzamosabban társaloghatott, nagyhamar észrevette, hogy a tudomány mily gazdag tárházának kincsei ékesítik elméjét, hogy mily találók ítéletei, s a megfigyelésnek minő ritka adományával bír. Társaságba se azért ment, a miért a mulatni vágyók menni szoktak; ő ott is tanulmányokat tett, tanulmányozta az embert a maga társadalmi összeköttetéseiben, a velencei főrangukat, kik sokban még szívosan ragaszkodtak régi hagyományaikhoz, az olasz életet a maga sajátos jellegében és sok mindent, a mire a társadalmi élet sokféle vonatkozásaiban módot szolgáltat. Finom, a dolgok lényegébe mélyen beható megfigyeléseit a „Journal Rosé“-ban tette közre, melyet tudomásomra Nizzában szerkesztettek. E kiváló hölgy irodalmi neve Dora d' Istria volt. Külföldös egy név, részben görög, részben olasz; az Ister név az Al-

Duna vidékére vezet s Dora a Theodora név rövidítése. De, ha a Dora szót nem rövidítésnek vesszük, akkor az a görög dórion többszám alakja s ez esetben e sajátos összetétel az „Al-Duna ajándékait“ jelenti s valóban az ő s Ister szebbet, jobbat nem aján-dékozhatott Nyugot-Európának, mint e kiváló szellemi tehetséget, mely élete egyik feladatául tűzte ki Kelet- és Nyugot-Európa közt közvetítő lenni, ott a műveltség előmenetelére, itt a költői érzés élné-kítésére. Az, a kit az irodalom Dora d' Istria név alatt tisztel, az albán eredetű ő s régi Ghika családból származott s Oláhország fejedelme X. Sándor Mihály nevű testvérének leánya volt, ki a szent keresztiségkor Helena nevet kapott. Bukarestben született az 1828-ik év február hava 3-án. Kitünő neveletésben részesült, a gö-rög nyelvet s irodalmat a tudós Pappadopoulos-tól,*) a zenét és éneket Ciccareli-től s Ronconi-től tanulta. A festésre Velenczében a nagy-hírű Schiavoni tanította. Már mint 15 éves leány Homer Ilias-ának az eredeti szövegből való fordítását kísértette meg. Fejedelmi szüle-tése, melynek fénye körülragyogta s a melynek köszönhette azt a kiváló gondot, melyet tudományos kiképzetésére fordítottak, nem óvhatta meg a sors csapásaitól ; sőt éppen ez hozta az első sötét árnyat életére, mert nagybátyja trónvesztése következtében atyjával együtt ő is száműzötté lett s hazájából távozva, a hontalanság nagy fájdalmat szerzett a hazájárt lelkesülő leánynak, mely fájdalom benne soha egészen el nem enyészett s ez első árnyék el nem oszlott élte végső napjáig.

Mihály herczeg leányával Velenczébe menekült, hol a lakosság titokban és nyíltan a forradalomra lázasan készülődött. Az osztrák kormány velencei helytartósága a forradalmi párt készülődéseiről értesülvén, megakadályozására rendeletileg intézkedett ; de a velencei mozgalom csak egyik hullámverése volt azon európai áradatnak, mely másutt is feltartóztathatlannak bizonyult s az ellene emelt helyi védekezés ép oly kevéssé akadályozhatta túlterjedését, mint valamely hatalmas folyam mentén már áradásakor épült gát azt nem képes rendes medrében visszatartani. Az egyik gróf Pálffy Alajos által közzé tett rendelet az olasz színek bárminemű használatát tiltotta el szi-goru büntetés terhe alatt. A rendelés kibocsátása után pár nappal

*) Pappadopoulos az ötvenes években Athénben lakott s ott fiúiskolát nyitott.

Ghika Helena hercegnő fehér ruhában, piros rózsákkal hajában s zöld selyem szallagdiszítéssel karcsú dereka körül jelent meg atyja oldalán a Fenice színház egyik páholyában. Mihály herceg nem vette észre a tüntetést, melyet leányának, mint a hatósági rendeletek tisztelője, semmi esetre nem engedett volna meg. Az első felvonás után maga gróf Pálffy, a teljhatalmu kormányzó, lépett Ghika herceg páholyába és sietett Helena hercegnőnek szerencse-kívánatait kifejezni azon estéli öltözkéhez s különösen a színek megválasztásához. A fiatal hercegnő megköszönte a dicséretet, de nem mulasztotta el megjegyezni, hogy ha a három szín oly jól illik egymáshoz, a kormányzó miért tiltotta el az olasz tricolort. Lehet képzelni a kormányzó zavarát. Ebből is látszik, a mit különben Dora d' Istria egész élete s munkáinak majdnem mindegyike bizonyít, hogy mily élénk érdekekkel viseltetett a nemzetiség kérdése s a népszabadság ügye iránt, melynek tollal és szóval egyik lelkes bajnoka volt. A velencei forradalom kiütése előtt még Mihály herceg leányával Drezdába tette át lakását, onnan Berlinbe mentek s mind a két fővárosban, úgyszintén megelőzőleg Bécsben, itt a császári, ott a királyi udvarok előzékeny figyelemmel fogadták.

Potsdam-ban történt, hogy egy alkálommal IV. Frigyes Vilmos király, Ghika Mihály herceg, ennek bájos leánya s Humbold Sándor kíséretében, a parkban sétálva néhány ó-hellén sirkőhöz értek, melyek kevéssel azelőtt szállítottak Berlinbe s helyeztetek el a királyi kertben. A király megjegyezte, hogy érdekelné tudni, mi a felirások szövege, mire Humbold Helena hercegnőhöz fordult s kérte, hogy e felirásokat fordítsa németre, a mit azonnal minden legkisebb nehézség nélkül meg is tett. Berlinből Mihály herceg Szent-Pétervárra ment lakni, hol a császári udvar szintén kegyesen fogadta. Itt ismerkedett meg Helena Koltzoff Massalsky herceggel, a Rurikovič család sarjával, kivel kevéssel megismerkedésök után 1849-ben házassági frigyre lépett. Gyermekek nem volt s jellemök, hajlamaik nem egyezvén, néhány évi együttélés után elváltak, a nélkül, hogy az orosz egyház kánoni nehézségek miatt elválásokat törvényesítette volna. Időközben Mihály herceg is elhunyt s Helena, ki a népek szabadságáért rajongott s kire nézt a gondolat szabad kifejezése ép annyira életszükség volt, mint az éltető levegő, magában eltökélte, hogy Oroszországban tovább nem marad. Nézetei leplezetlen kifejtéseért s a krimi

hadjárat alkalmából tett néhány nyilatkozata miatt a császári udvarnak nemcsak kegyét veszítette, de a rendőrségtől útlevelet is kapott az elutazásra; ez a körülmény siettette elhatározott szándékának gyors foganatosítását. Szent-Pétervárról Belgiumba, onnan Schweitzba ment, hol Zürichben s a német Schweitz más városaiban nagy visszavonultságban tanulmányainak élt. Itteni észleleteit s kirándulásait „La Suisse allemande“ czimű könyvében irta le. Majd Görögországot s a Balkán többi tartományait utazta be, a népszokásokat, közmondásokat, népmeséket s dalokat mindenütt gondosan feljegyezve. Athénben egykori tanítójánál Pappadopolusnál lakott s itt ismerkedett meg vele Bremer Friderika, ki róla elragadtatva szól görögországi útja leírásának egyik fejezetében. Egy napon Bremer Friderika Dora d' Istria-t felette izgatottnak találta, tudakozódván ennek oka felől, azon választ nyéré, hogy egy rossz álom nyugtalanította. Azt álmodta ugyanis, hogy Szent-Pétervár ködös légkörében van. Felébredve több idő kellett, míg az ablakain át beáradó meleg napfény meggyőzte, hogy Hellas fővárosában időzik. Napfény és szabadság kellett Dora d' Istria lelkének. A görög királyi udvarnál magát bemutatattván, Amalia királyné kitüntetéssel fogadta. Irodalmi pályája schweitz-i időzése óta kezdődik s ettől fogva lett ismertté Dora d' Istria neve alatt. Majd Olaszországba tette át állandó lakását, hol minden város közt Velenecét és Florenzet szerette leginkább. Irodalmi termékenysége művei ismerőjét bámulatra ragadja s ezen művek legnagyobb része időt és fáradságot igénylő tanulmányoknak, a szerző gazdag tapasztalatainak s a tárgyak mélyébe ható bölcselkedő elmélkedéseinek eredményeként jött létre; ritkább művei közé tartoznak azok, melyeket a képzelet világából merített. A nyugoti positivizmus mind inkább mérsékelte benne a keleti tűzű képzelődés hatalmát, bizonyos férfias vonás jellemezte lelkületét, látköre szélesbült a haladó évekkel, munkás élete folytán mind magasabb szempontokra emelkedett, a melyekről világosabban és többet láthatott, mint annakelőtte, irodalmi tevékenysége régibb időfokain. Mindaz, a mi a tudomány és művészet, a politika, sociologia s a gyakorlati philantropia terén Nyugat-Európában az elméket foglalkoztatta, figyelmét nem kerülte ki, mindazt beható tanulmány tárgyává tette. A tapasztalati tényekből a következtetéseket óvatosan vont le, a felvetett kérdések és problémák megoldása elől nem tért ki, a közvélemény nyilatkozatait nem tar-

totta mulékony jelenségeknek, az új eszméket a társadalmi organis-
 mus megújuló életnyilatkozatainak látta. Együtt érzett a népekkel s
 a társadalom munkás osztályaival. Az elnyomott népek benne mindig
 ékes szószólójukra találtak, érdekökben felhasználta társadalmi ösz-
 szeköttetéseit, vagyonához mérten örömmel áldozott a nemzeti czé-
 lokra; az általa festett képeket kiállította, pénzzé tette, csakhogy e
 czélokra többet áldozhasson. Legkülönösebben Románia s a Balkán
 népei számíthattak meleg rokonszenvére; ezek irodalmait, népkölté-
 szetét, hőseit, szabadságharczait, történeteit ismertette legtöbb érte-
 kezésében. A lelkesülés lángoló szavaival magasztalja e népek haza-
 szeretetét, tiziani ecsettel festi hőseiket s eseménydús történetök leg-
 megkapóbb mozzanatait. A magyar nép iránt is Dora d' Istria nem
 szünt meg melegen érdeklődni, s egy szép és tartalmas értekezésben
 népköltészetünket ismertette a rendelkezésére álló forrásokból. Ez ér-
 tekezése a „Revue de deux Mondes“ azon számában jelent meg,
 melyet 1871-ben a párizsi ostromzár alatt nyomtattak. Legfőbb mun-
 kái a következők: 1) La Suisse Allemande, 2) La vie monastique
 dans l'Eglise orientale (1855), 3) Des femmes par une femme (1855),
 4) Les femmes en Orient (1871), 5) La poesie des Ottomans, 6) La
 nationalité roumaine, d'après les chants populaires, 7) La nationa-
 lité serbe d'après les chants populaires (1866), 8) La nationalité
 albanaise d'après les chants populaires (1866), 9) La nationalité
 bulgare d'après les chants populaires, 10) La nationalité hellénique
 d'après les historiens (1880), 11) Il papato ed i Rumeni, 12) Gli
 eroi della Rumania, 13) Epopee indiane (a Râmâyana és a Ma-
 châbhârata), 14) Epopea Persiana (a Šah-Nameh, 15) Alba-
 nesi mussulmani, 16) Clefii della Grecia moderna. Francia érteke-
 zései közül egynehány jelent meg a „Revue de deux Mondes“-ban,
 mások a „Revue Internationale“-ban, melyet gróf Angelo De Gubernatis
 alapított meg. Olasz értekezései közül több a „Nuova Antologia“-
 ban, mások a „Rivista Europea“-ban, megint mások a „Rivista
 Contemporanea“-ban jelentek meg. A Ghika családról irt terjedel-
 mes tanulmányát, ha nem csalódom, a „Revue Internationale“ kö-
 zölte. Irodalmi helyét Enrico Panzacchi korunk két legnagyobb írónője
 Georges Sand és D'Agoult grófné közzé helyezé. Előbbi
 főtörekedése a társadalmi felszabadulásnak műve volt, utóbbi elméjét
 a bölcsészeti szemlélődés foglalta el; e két irány Dora d' Istria gon-

dolatvilágában szorosban egyesült s ezek mindegyike azokénál aktuálisabb s gyakorlatibb s ennélfogva közhasznúbb jelleget vett fel, melyet tárgyilagossabb, szenvedélytől mentebb, jobban egyensúlyozott lelkülete magyaráz meg.

Kiváló munkásságát az irodalom, művészet és philantropia terén, a közelismerésen kívül, többszörös kitüntetések jutalmazták, így a görög országgyűlés 1868-ban Hellás díszpolgárának választotta, Oratini, Castelli és Carovilli városok Délolaszországban a tiszteleti polgár czimével s jogaival tüntették ki, a görög nők Syllagos-ának alelnökévé választatott, melynek elnöke maga a királyné, a romániai egyik legfőbb rendjelt kapta meg, több tudós, irodalmi, philanthropicus társaság tagjává választotta. Nehány évvel ezelőtt Északamerika főbb városait látogatta meg, hogy a modern politikai szabadság szülőföldjén az ottani intézményeket s társadalmat saját tapasztalataiból ismerje. Indiába tervezett útjáról az ott uralkodó cholera miatt kellett lemondania.

Ily nagy tevékenységet Dora d' Istria csak úgy fejthetett ki, hogy a nap és éj legnagyobb részét dolgozó-szobájában könyvei közt írva s olvasva töltötte. Szigorú óra-beosztást tartott, sétáját a nap bizonyos órájában tette meg; bizonyos órákban fogadott s a mikor az óra lejárt, vendégei eloszlottak, mert tudták, hogy a munkának szentelt idő folytatását veszi. Florenczben a via di Leonardo da Vinciben, közel az Arco di Porta San Gallo-hoz, vett meg egy művészi izléssel épült villát egy puszta hely közepében, melyben a kertet maga teremtette. A villát „Villino d' Istria“-nak nevezte el. Az általa ültetett Eukalyptusok nála Toscanában szokatlan magasságot értek el, minden fajta rózsái és kamélliái voltak s tavasszal a gyepe nem látszott a dúsan nyiló ibolyáktól. Salonját a fogadási órákban a bel- és külföldi kitünőbb férfiak és hölgyek élénkítették. Gyakran találkoztam nála görögökkel, albániaiakkal, ruménokkal, délszlávokkal, kikkel saját nyelvöken társalgott.

Ilyen volt ő s ilyen életet élt e kitünő hölgy, kit Nyugot- s Kelet-Európa művelt osztálya egyaránt bámult és tisztelt; kit Rudesco rumén költő költeményeiben a szépség angyalának s Angelo De Gubernatis Európa legtudósabb irónőjének nevezett. Egy albániai küldöttség királyi koronával kínálta meg, melyet ő azonban el nem fogadott, mert kedvesebb volt neki a babékoszorú, mint a korona.

Mindnyájan, kik szerettük, tiszteltük, tekintettel erős testalkotára s állandó jó egészségére, hosszú életet ígértünk volna neki és maga is hosszú étellel biztatta magát. Annál megdöbbenőbb volt reánk nézve az elmúlt év novemberében váratlanul bekövetkezett halála. Végredeletében meghagyta, hogy teste elégettessék s florenzi villáját a városnak hagyományozta egy siket-néma-intézet felállítására. Sajátságos jelenség, hogy e ritka ékesszólású hölgy lakhelyét a némáknak ajánlotta fel. Dicső emléke örökre fennmarad.

Gr. Kunu Géza.